

BRIGITTE FASSBAENDER 85

Brigitte Fassbaender idén július 3-án töltötte be 85. születésnapját. Bő háromévtizedes énekesi karrierjét immáron három évtizede rendezőként folytatja, első nyilvános szereplése hat és fél évtized óta áll az opera, a *Lied*, a zenés színház szolgálatában.

(Forrás: <https://www.merkur.de>)

60. születésnapjára Wolf-Eberhard von Lewinski készített vele önálló kötetet kitevő életműinterjút,² 80. születésnapjára maga lepte meg a közönséget emlékirataival³ és rajongóit a Deutsche Grammophon egy soklemezű válogatással.⁴

További öt évre, 90 éves koráig naptárában még fix felkérések sorjázhatnak, újabb könyvön töpreng, és – először legalábbis még csak a baráti körnek szóló – sanzonlemez felvételét fontolgatja.⁵

---

¹ Prof. Dr. Nótári Tamás, DSc egyetemi tanár (Sapientia EMTE)

² Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender. Interviews, Tatsachen, Meinungen.* Mainz, 1999.

³ Brigitte Fassbaender: *Komm' aus dem Staunen nicht heraus. Memoiren.* München, 2019. (Az e cikkben szereplő idézetek forrása, amennyiben nincsen másként feltüntetve ezen memoárkötet.)

⁴ Schubert, Loewe, Schumann, Wolf, Liszt, Strauss, Dvořák, Brahms, Mahler, Muszorgszkij és Schönberg dalaiból, valamint Mozart, Verdi, Wagner, Humperdinck, Puccini operáiból és Scarlatti, Pfitzner, Strauß műveiből készült stúdiófelvételeiből készült válogatás 11 CD-n: *The Brigitte Fassbaender Edition*, Deutsche Grammophon 2019.

https://www.youtube.com/watch?v=1zp1g8WsZco&list=OLAK5uy_kC45FKSKTeEzSJ4fsd3_ZJ9x79IKgcSMU&index=2

⁵ <https://www.merkur.de/kultur/brigitte-fassbaender-85-geburtstag-interview-opernlegende-tiroler-festspiele-erl-ring-zr-93163848.html>

A bariton és a filmszínésznő lánya

A huszonötéves Willi Domgraf-Fassbaender (ekkor még Wilhelm Fassbaender) szerződést kap az Aacheni Színház operatársulatához, Almoviva gróf szerepében debütál 1922-ben. Pályáját Fritz Busch karmester és Peter Raabe főzeneigazgató egyengeti. A berlini Krolloper, Düsseldorf és Stuttgart után (itt veszi fel művésznevét is, hogy a plakáton ne tevesszék össze Wilhelm Fassbinder basszbaritonnal) 1930-ban a berlini Staatsoperhez szerződik. Leo Blech, Otto Klemperer és Erich Kleiber pálcája alatt működhet, repertoárját a tenorális baritonjához, *baryton Martin*jához leginkább illő szerepek mellett több, a drámai *Fachba* tartozó egészíti ki. Amint erről a felvételek meggyőznek, a *Figaro házassága* és *A sevillai borbély* címszerepe, a *Così fan tutte* Guglielmója,⁶ *A varázsfuvola* Papagenója,⁷ a *Tannhäuser* Wolframja⁸ méltán tartoznak Domgraf-Fassbaender emblemikus szólamai közé.⁹ *Liedlemezei* – Schubert *Frühlingstraum*ját,¹⁰ Schumann *Frühlingsnacht*ját¹¹ és Wolf *Verschwiegene Lieb*jét¹² hallgatva – a vokális élmény mellett egyéni interpretációt is nyújtanak.

Willi Domgraf-Fassbaender
(Forrás: <http://www.cantabile-subito.de>)

---

⁶ Mozart: *Così fan tutte* (v.: Fritz Busch) Naxos (1934/35) 2004.

<https://www.youtube.com/watch?v=cGfB1wMdgJI>

⁷ Mozart: *Die Zauberflöte* (v.: Arturo Toscanini) Naxos (1937) 2006.

https://www.youtube.com/watch?v=atn_qbEJVDE

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=LoiPuFbUy60>

⁹ Operafelvételeiből válogatást ad: *The Art of Willi Domgraf-Fassbaender*, Preiser–Naxos 1997.

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=wMII9GrcAFs>

¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=IdDlrmYFcrI>

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=17VLGYVOwZI>

Az 1932-es, Max Ophüls rendezte, erősen komprimált *Die verkaufte Braut*¹³ – az első német operafilm – Jarmilá Novotna partnereként láthatjuk. Az 1949-es, Georg Wildhagen rendezte, szintén jelentős húzásokkal megfilmesített *Figaros Hochzeit*¹⁴ a címszerepet énekli és alakítja. A megfogalmazás pleonasztikusnak tűnik, de az énekesek egyik része, Domgraf-Fassbaender mint Figaro és Mathieu Ahlersmeyer mint Almaviva gróf játszik és énekel is a filmben. Mások a hangjukat kölcsönzik a vásznon látható színészeknek, így Erna Berger (Susanna) Angelika Hauffnak, Margarete Klose (Marcellina) Elsa Wagnernek és Tiana Lemnitz (Almaviva grófné) Sabine Petersnek.

Sabine Peters Ingrid Bergman oldalán
(Forrás: <https://m.imdb.com>)

Sabine Peters neve nemcsak a *Figaro*-film okán ismert a kor mozilátogatói előtt: a '30-as évek filmjeiben kisebb-nagyobb szerepekben láthatja a közönség, így például az 1938-as *Die vier Gesellen*ben Ingrid Bergman és Leo Slezak oldalán. De neve nem kizárólag az operafilm miatt fontos, hanem mert a színésznő 1938 decemberében Willi Domgraf-Fassbaender harmadik felesége, és rá nem sokkal, 1939. július 3-án közös lányuk, Brigitte anyja lesz.

A felfedezett énekhang

Mint oly sok énekes, Brigitte Fassbaender is először az iskolában fedezi fel: hangja más, mint kortársaié, „*lányabban, de erősebben, nem kukorékolva, hanem természetes vibratóval szólal meg*”. Nem csatlakozik az énekkarhoz, csak iskolaévei végén – barátnője, a széphangú Isolde Schock a híres tenor, Rudolf Schock lánya: gyanítja, ő is örökölhette apja muzikalitását – meri képességeit a maga számára próbára tenni. Az első, önkéntelenül választott dal az *Ich grolle nicht*, az első ária a *Freischütz*ből a *Wie nahte mir der Schlummer* –

¹³ https://www.youtube.com/watch?v=e_EjxpB_i5M

¹⁴ *Mozart: Figaros Hochzeit* (v.: Arthur Rother) DEFA (1949) 2003.
<https://www.youtube.com/watch?v=bGr4T-uRrpI&t=184s>

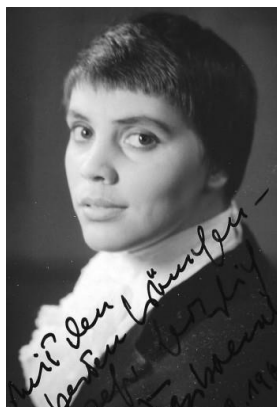
utóbbinál érzi, hogy a láge túl magas és kényelmetlen, tehát felismeri magában a majdani mezzoszopránt.

Első és egyetlen énektanárát apja személyében találja meg, rendhagyóan. Személyes meghallgatáshoz először nem lévén bátorsága, kazettára vesz több dalt egy osztálytársnő zongorakíséretével, és elküldi az ekkoriban Nürnbergben a Hans-Sachs-Konservatoriumban oktató Willi Domgraf-Fassbaendernek e szavak kíséretében: „*Ez én vagyok. Ha úgy gondolod, hogy érdemes, szívesen lennék énekesnő! Az éneklés nagyon boldoggá tesz.*” A biztató válasz telefonon érkezik – az előéneklés után könnyű szívvel mond búcsút a gimnáziumnak és a fenyegető érettséginek, és iratkozik be a nürnbergi konzervatóriumba.

Az első nyilvános fellépésre egy Nürnberghez közeli templom koncertjén, Johann Philipp Krieger *Rufet nicht die Weisheit*ében kerül sor – a „jótékonyan lány alt” hangzását az 1960. március 13-án megjelent kritika méltatja. A konzervatórium Purcell *Dido és Aeneas*át tűzi műsorra, így neve – a második boszorkány szerepében – immáron a plakáton is megjelenik. E plakátot pillantja meg a müncheni Staatsoper főintendánsa, Rudolf Hartmann, aki – az apa közvetítésével – decemberi próbaéneklésre hívja az ekkor harmadéves mezzoszopránt. Az intendáns és Joseph Keilberth főzeneigazgató jelenlétében a Prinzregententheaterben – a lebombázott Ház majd csak három évvel később nyitja meg újra kapuit – megtartott meghallgatást (Csajkovszkij, Saint-Saëns és Kiezl egy-egy áriájával) azonnali szerződtetés követi.

A müncheni pályakezdés

Az 1961. április 1-jei debütálás után (mint a *Lohengrin* negyedik apródja) kisebb szerepek sorjáznak: a harmadik fiú és a harmadik hölgy *A varázsfuvolában*, a második lány a *Figaro házasságában*, a harmadik árva *A Rózsalovagban*, az apród a *Saloméban*). Ám ezen előadásokban rögtön olyan nagyságokkal állhat színpadon, mint Lisa Della Casa (Salomé), Astrid Varnay és Martha Mödl (Ortrud), Claire Watson és Ingrid Bjoner (Elza). A Clemens Krauss és Richard Strauss pálcája alatt felnőtt, régi gárda (Hans Hotter, Josef Greindl, Max Lorenz, Annelies Kupper, Marianne Schech, Cäcilie Reich) szintén azonnal befogadja.

Miklós a *Hoffmann meséiben*

(Forrás: <http://operascotland.org>)

A nagyobb szerepek sem váratnak soká magukra: a *Hoffmann meséinek* Miklósa, a *Così fan tutte* Dorabellája. A *Figaro* Cherubinója – a szerepet már rég megtanulta, bízva a lehetőségben – első alkalommal beugrás: a müncheni Ház vezető mezzoszopránja, Hertha Töpper betegség miatt lemondja az előadást, így Fassbaender a Cuvilliés-Theaterben alakíthatja a szerepet. Az *Anyegin* Olgáját Fritz Wunderlich és Hermann Prey mellett énekli, lenyűgözve csodálja hangjukat és közvetlen természetességüket.

Olga (Lenszkij: Fritz Wunderlich)

(Forrás: Brigitte Fassbaender: *Komm' aus dem Staunen nicht heraus*)

Az újjáépült Nationaltheater 1963. november 21-i megnyitóján is énekel: Az *árnyék nélküli asszonyban* a meg nem született gyermekek egyike és az égi hang. A következő előadások valamelyikén, miközben a takarásból hallgatja a harmadik felvonást, valaki rácsap egy nagyot a hátsójára – a „lovaggá ütést” a *Färberintől*, Birgit Nilssontól kapja e szavak kíséretében: „Belőled lesz még valami, gyerek, ez egy szép hang!” Kishíján Düsseldorfba szerződik, amikor egy vendégjáték alkalmával Dorabellaként lép fel az ottani operaházban: az intendáns, Grischa Barfuß nem feltétlenül testhez és hanghoz álló, de legalábbis

túl korai szerepekkel, Carmennel és Ulricával akarja átcsábítani. Igent mond az ajánlatra, de Münchenbe visszatérve meg is bánja a döntést: a becsvágyó kiugrás helyett az okos építkezést választja – Hartmann „*A kis béka marad!*” mondat kíséretében elsimítja a szerződés komplikációit.

Dorabella (Fiordiligi: Gundula Janowitz)
(Forrás: <https://seniorweb.ch>)

Az első lemezfelvétel (Leo Fall *Der fidele Bauerjének*¹⁵ „*Heinerle, Heinerle*” duettje) is Hertha Töpper helyetti beugrásként születik, amit immáron teljes operalemezként Flotow *Marthája* – Nancy szólama – követ Anneliese Rothenbergerrel, Hermann Prey-jal és Nicolai Geddával.¹⁶ Szintén az első években énekli lemezre a *Salomé* apródját Birgit Nilsson és Jean Madeira¹⁷, utóbb a *Walküre* Waltrautjét az „évszázad *Ringjében*” Nilsson Brünnhildéje és Hotter Wotánja,¹⁸ valamint Anniót a *Titus kegyelmében* Kertész István pálcája alatt Werner Krenn, Lucia Popp és Tereza Berganza oldalán.¹⁹

Günther Rennert 1967-ben veszi át Hartmantól a főintendánsi posztot, főzeneigazgatónak – Keilberth a *Trisztánt* vezényelve esik össze a karmesteri pultnál, akárcsak ugyanott, szűk hat évtizeddel korábban, ugyanezen operát dirigálva Felix Mottl, és hamarosan meg is hal – Wolfgang Sawallisch kéri fel. Fassbaender számára ezzel új lehetőségek nyílnak. Az 1968-as *Figaro-*

---

¹⁵ Leo Fall: *Der fidele Bauer*; Carl Zeller: *Der Vogelfänger*, EMI–Electrola 1964.

<https://www.youtube.com/watch?v=W1c7sGOGVaQ>

¹⁶ Flotow: *Martha* (v.: Robert Heger) Warner Classics 1968.

<https://www.youtube.com/watch?v=0J0TEeNL10M>

¹⁷ Strauss: *Salome* (v.: Berislav Klobučar) 1967.

¹⁸ Wagner: *Der Ring des Niebelungen* (v.: George Solti) Deutsche Grammophon (1958–1965) 2014.

<https://www.youtube.com/watch?v=QWJleLQjtYA&list=PLJs566RE2LzV7zcVzTMHDQxD87tOzF9BS>

¹⁹ Mozart: *La clemenza di Tito* (v.: Kertész István) Decca 1967.

<https://www.youtube.com/watch?v=V871E8zyYJs>

felújításon (Karl Böhm pálcája és Rennert rendezése alatt) immáron kidolgozhatja a maga Cherubinóját Claire Watson, majd Gundula Janowitz grófnéja és Dietrich Fischer-Dieskau grófja mellett.

Carlos Kleiberrel

(Forrás: Brigitte Fassbaender: *Komm 'aus dem Staunen nicht heraus*)

Énekesi példaképe elsősorban apja. De az egyes műfajokban megvannak a maga külön példaképei is. A *Lied* terén Fischer-Dieskau, akit először messziről csodál, majd e csodálat a közös színpadi, koncert- és stúdiómunka, a részletek végtelen precizitású kimunkálásának megtapasztalása után komoly szakmai elismeréssé mélyül. Az opera terén fiatalkorától rajong Maria Callasért. Csodálja Elisabeth Schwarzkopf színgazdagságát, Kirsten Flagstad és Jussi Björling hangjának áradását, saját *Fach*jában lenyűgözi Giulietta Simionato *vocéja* és technikája.

Gerhard Weitzel rendezővel húszas évei elején kötött házassága a „*kritikus hetedik évben*” felbomlik. Az utazások, az induló világkarrier, a „*királynő férje, menedzsere és londínere*” státus – ahogy Weitzel a nagy énekesnők árnyékában élő férjeket, Anneliese Rothenberger oldalán Gerd Dieberitz-et, Lisa Della Casa oldalán Dragan Debeljević-et aposztrofálja – a férfi számára nem járható út. Fassbaender később Jennifer Selby személyében találja meg a sok évtizede mellette álló társat.

A világkarrier állomásai – Octavian, Charlotte és Klytämnestra

A rózsalovagban – amiben eredetileg Anninát és beugróként Octaviant énekli – az 1972/73-as évadban (Gwyneth Jones, Karl Ridderbusch és Lucia Popp mellett) Carlos Kleiber vezényletével és Otto Schenk rendezésében

megteremtheti a maga Octavianját,²⁰ amivel a „világkarrier lendületbe jön”. A ’70-es évek közepétől gyakran lép fel Bécsben, a Musikvereinban és a Staatsoperben. Dorabellát próbálja és beugrik a Schenk rendezte – a münchenivel jórészt azonos felfogású – *Rosenkavalier*ba. A tapsba, bár legjobb hang formában van, erőteljes „Buh!” kiáltások keverednek. Többször efféle megnyilvánulásban nincs része, és a következő három évtizedben megtapasztalhatja a császárváros publikumának elismerését, de szeszélyét és önkényét is – összességében „a híres-hírhedt bécsi kígyóvermet” –, ahol az ováció olykor a lojalitás, a kifütyülés olykor a másik énekesnek szóló elkötelezettség eredménye, a köztudatban a monarchikus nagyság utolsó mentsváraként élő Staatsoper-eszmény és a hajdani klakk-rendszer közös utózóngéje.

Octavianban – énekes színésznőként, akinek a kifejezés az öncélú hangszépségnél fontosabb – a színészi feladatot is értékeli. Estéről estére igyekszik újra meghallani és újraértelmezni a partnerek mondandóját, nehogy egyetlen előadás is rutinszerűvé váljon. Az Octavian–Mariandl-travesztia külön öröm számára, a nadrágszerepek nyújtotta játék, az androgün kettősség mindig hangja és karaktermegjelenítő adottságai legjavát hozza ki belőle. A szólamtól negyedszázad után köszön el: az 1988-as Münchener Ünnepi Játékokon elénekli utolsó rózsalovagját – nehéz, de önkéntes búcsú élete alighanem legmeghatározóbb szereptől.

Octavian

(Forrás: <https://klingerskulturpavillon.com>)

---

²⁰ Strauss: Der Rosenkavalier (v.: Carlos Kleiber, r.: Otto Schenk) Deutsche Grammophon (1979) 2005.

<https://www.youtube.com/watch?v=gkzmvZImk4A&t=23s>

Pontosan megragadja az a lélektani pontot, amikor az alakítás hitelessége csorbát szenvedhet: ha Octavian már érti, miért töpreng a *Marschallin* az idő múlásán, miért állítja meg éjjel az órákat, miért különös dolog az idő, mit jelent a világba beleélő vesztegetése. Vagyis, ha a „belső jelmez” már szűk lesz, és – ahogy Christa Ludwig is megfogalmazta – az énekesnő szinte kínosnak érzi, hogy a széptevő kamasz miért mond folyvást ellent „az öreg tábornagnénak”, pedig énekesi és személyes tapasztalatai okán a szerep alakítója szíve szerint helyeselné.

Amerikában két *Marschallin* mellett énekli Octavianat. Erről így nyilatkozik: „*New Yorkban a Metropolitanben két Marschallinnal volt dolgom, akikhez nem fűzött különösebb emberi viszony. Egyikük egy egészen nagy, világhírű primadonna volt, aki mindent érvényre juttatott, ami ehhez a fogalomhoz – amit teljes joggal alkalmazhatott magára – kapcsolódik. Tiszteltem, meghaltam a félelemmel vegyes nagyrabecsüléstől, hogy vele állhatok egy színpadon.*” Nevet nem említ, és amire az olvasó magától is rájön, azt a következő oldal igazolja: a premierfotó Karl Böhmmel és Christa Ludwiggal a függöny előtt. Az 1999-es interjúkötetből vett idézet elismerő (és egy aprócska odaszúrás is érezni engedő) fordulata reflektál Ludwig öt évvel korábban megjelent emlékiratainak címére: „...und ich wäre so gern Primadonna gewesen”.

A függöny előtt Octavianként Christa Ludwiggal és Karl Böhmmel
(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

Hogy Octavian házassága Sophie-val tartós lesz-e, arról énekesként is, rendezőként is el-előpreng. Ez elsősorban a tábornagnén múlik; hogy visszatérjen hozzá, túl banális volna a *Marschallin* celebrálta búcsú után; de Sophie mellett aligha marad; talán ott szunnyad benne, akárcsak Cherubinóban, a majdani Don Juan – fűzi gondolatait. A *Marschallin* szerepére, ellentétben több nagyszerű Octaviannal – Lotte Lehmann-nal, Elisabeth Grümmerrel, Sena

Jurinac-csal, Christa Ludwiggal –, akik korszakos tábornagynévé váltak, nem vágyik; amit a karakterről gondol, inkább majd rendezőként fejt ki. Az okok részben vokálisak: a szoprán *Fach* csak a *Wozzeck*-Marie erejéig tesz egy rövid kirándulást, lévén ahhoz nem „szép”, hanem „indulatkifejező” magasság szükségeltetik. Szerepálma lenne ugyan a *Fidelio* és a *Tosca* címszerepe, de „*kellenek a soha be nem teljesülő álmok is*”.

Sesto (Vitellia: Várady Júlia)

(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

Charlotte-ja a Fassbaender-repertoár másik sarokköve, és Octavian mellett vállaltan kedvenc szerepe. Cherubino és Octavian nemi kettőssége az alakításban, az átöltözés, a szerepen belüli szerep dupla-, illetve triplafedelű színpadi és vokális karakterformálása után/mellett Massenet *Werther*jében és Csajkovszkij *Anyegin*jében hangja másként cseng. Mindkét alakítást – az 1962-es *Eugen Onegin*t Keilberth vezényletével²¹ és az 1985-ös *Werther*t Libor Pešek vezényletével és Petr Weigl rendezésében²² – képanyag is rögzíti. Míg a nadrágszerepekben androgün hangszínt választ a figurákhoz, ezekben a szólamokban a timbre legfemininebb oldala mutatkozhat meg.

Charlotte (Werther: Plácido Domingo)

(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

²¹ <https://www.youtube.com/watch?v=aJHLEBhCOHQ&t=4756s>

²² Massenet: *Werther* (v.: Libor Pešek, r.: Petr Weigl) Image Entertainment (1985) 1999.
<https://www.youtube.com/watch?v=ZyTLiI0QAA>

A *Wagner-Fachban* néhány szerepet vállal ugyan (Fricka, Waltraute,²³ Brangäne,²⁴ Magdalena²⁵), de Ortrud szólamát már túl drámainak, a tessiturát túl magasnak ítéli. Belekóstol Bayreuth légkörébe, de a Wolfgang Wagner alatti atmoszféra kevésbé van ínyére. Ugyanebben az időszakban viszont pódiumon és stúdióban máig mérvadó interpretációkat hoz létre: Klaus Tennstedtrel, majd Sergiu Celibidachével (*Kindertotenlieder*;²⁶ *Das klagende Lied*²⁷), Carlo Maria Giulinivel (*Das Lied von der Erde*)²⁸ és Claudio Abbadóval (*Gurrelieder*)²⁹.

Leopold Stokowskival

(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

1974-ben az akkor 92 éves Leopold Stokowski pálcája alatt veszi fel Londonban Mahler 2. szimfóniáját.³⁰ A félig vak mesternek ismerős a név, és megkérdi, nem dolgoztak-e már együtt Münchenben, ahol Strauss és Mahler mellett volt korrepetitor. „Nem, mester, Ön a nagy Zdenka Mottl-Faßbaenderre gondol!”, a név-, de nem vérrokonra, a Nationaltheater mezzoszopránjára.

²³ <https://www.youtube.com/watch?v=4tKw0Su3aN0>

²⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=JmPAhYRthqM>

²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=WiJUN717IQ0>

²⁶ Mahler: *Kindertotenlieder* (v.: Klaus Tennstedt) 1980.

<https://www.youtube.com/watch?v=wXZMbRgBUvk&t=352s>

Mahler: *Kindertotenlieder* (v.: Sergiu Celibidache) 1983.

<https://www.youtube.com/watch?v=Y97Mi3yDaGw&t=423s>

²⁷ Mahler: *Das klagende Lied* (v.: Sergiu Celibidache) Decca 1991.

https://www.youtube.com/watch?v=Xj_rRHBGTkU&list=OLAK5uy_mjJpd4CsH4g0cnILyZ0laMT0RUdoxy99E

²⁸ Mahler: *Das Lied von der Erde* (v.: Carlo Maria Giulini) Deutsche Grammophon (1984) 2006.

<https://www.youtube.com/watch?v=dMBkDkFpZrA>

²⁹ Schönberg: *Gurrelieder* (v.: Claudio Abbado) Deutsche Grammophon (1992) 1995.

https://www.youtube.com/watch?v=InO_S3vuZGs&list=OLAK5uy_mmKJ9H_rxGSFWX2Fo-Ic89afeWRWp6ciI

³⁰ Mahler: *Symphony No. 2*. (v.: Leopold Stokowski) RCA (1974) 1975.

<https://www.youtube.com/watch?v=mBU0NuDOZIY>

„Megismételhetetlen pillanat, csodálatos összetévesztés. 1911 olyan közel volt, Stokowski már oly távol...”

Eboli³¹ és Amneris,³² valamint Maddalena³³ és Annina – illetve stúdióban Azucena³⁴ – után, noha nincs híján a felkéréseknek, nem vállal olasz szerepeket. Vitathatatlan: stílusérzéke és technikai felkészültsége megvan az olasz repertoárhoz is, és a lírai *voce* ellenére alakításai lobogóan drámaiak. De úgy érzi, hiányzik hangjából az *italianità*, amitől teljesen – a nagy példaképhez, Simionatóhoz mérhetően – hitelesnek és otthonosan érezné magát ezekben a szólamokban. Az olasz repertoár idővel visszaszorul, szerepeit összességében is még nagyobb gonddal válogatja meg, nem akarja, hogy a hang a finom kontúrokat igénylő dalénekléshez túl nehézvé váljon, elveszítse a kecsesebb ecsettel festés képességét.

Klytämnestra

(Forrás: <https://www.youtube.com>)

Viszont a karakterszerepek, elsősorban a „*Strauss-Weiber*” – Heródiás, Klytämnestra és *Az árnyék nélküli asszony* dajkája – újabb fejezetet nyitnak énekesi és színészi pályáján. Bár több színházban is alakítja, legemblematikusabb Klytämnestrája az 1989-es bécsi, Claudio Abbado vezényelte és Harry Kupfer rendezte *Elektrában* születik meg.³⁵ A címszerepet Marton Éva, Chrysothemist Cheryl Studer énekli. Mykénei királynéja rémalak,

---

³¹ Verdi: Don Carlos (v.: Giuseppe Patané) EMI 1973.

https://www.youtube.com/watch?v=KCw_CnLIzIg&list=PLC188EEE326139E5F

³² Verdi: Aida (v.: Riccardo Muti) Orfeo (1979) 2002.

<https://www.youtube.com/watch?v=vcYliB658LQ>

<https://www.youtube.com/watch?v=uj7LISFDIbw>

³³ Verdi: Rigoletto (v.: Giuseppe Sinopoli) Il Giornale (1985) 2000.

<https://www.youtube.com/watch?v=ofczXKEDVuo>

³⁴ Verdi: Il trovatore (v.: Carlo Maria Giulini) Deutsche Grammophon 1984.

<https://www.youtube.com/watch?v=899BdbkaEAc>

³⁵ Strauss: Elektra (v.: Claudio Abbado, r.: Harry Kupfer) Image Entertainment (1989) 2001.

https://www.youtube.com/watch?v=JDBA5r9a1_Y

thrillerfigura. Hisztériájával félelmetes ugyan, de nem kizárólag és talán nem is elsősorban az. Áldozat is, ahogy ez a mitológiai háttérből és Fassbaender alakításából is kitűnik: megmutatja a figura esendőségét, az Agamemnónra vetett hálót jelképező kötelek közti támo­lygásával a maga fogságba esettségét, szánalmat keltő tébolyát.

Az énekesi pálya lezárása

Rennert egy évtized után leteszi a főintendánsi posztot, helyét August Everding veszi át. Everdingről véleményét utóbb sem rejti véka alá: a „*minden lében kanál*” (*Hansdampf in allen Gassen*) jellemzés túlzóan maliciózus talán, de sokatmondó. A viszony nem felhőtlen, ám együttműködésük korábban maradandó értékeket is teremt, többek között az 1981-es, Bécsben felvett, ikonikussá vált operafilmet, a Solti György vezényelte *Jancsi és Juliskát* Fassbaenderrel és Edita Gruberovával a címszerepekben.³⁶

Jancsi (Juliska: Edita Gruberova)

(Forrás: <https://iopera.es>)

Bár pályája végéig a müncheni operaház tagja marad, viszonzott hűsége a közönséghez töretlen, de anyaszínházában – kivált Wolfgang Sawallisch 1982-ben kezdődő igazgatása alatt – kevesebb új feladatot kap. A müncheni Staatsoperrel a kapcsolat egyre hűvösebb, 30. énekesi jubileumáról a színház meg­feledkezik. 1990-ben egy *Salomé* előadás után összepakolja sminkkészletét, és örökre elhagyja az öltözőt.

1994-ben még elénekli a Metropolitanben utolsó Klytämnestráját – ugyanebben az évben Ludwig, majd közel három évtizeddel később Berlinben Waltraud Meier is ebben a szerepben búcsúzik a színpadtól. De Fassbaendernél nincsen

---

³⁶ Humperdinck: Hänsel und Gretel (v.: George Solti, r.: August Everding) Deutsche Grammophon (1981) 2005.

bejelentett búcsúelőadás, más nem tud róla, hogy ez az utolsó fellépése. „*Nem akkor fogom abbahagyni az éneklést, amikor már nem megy, hanem jóval korábban*” – fogalmazza meg már idejekorán alapelveként. Többször nyilatkozza: tudja, mikor kell abbahagynia, előre nem fogja bejelenteni, nem lesz búcsúturné. És így is történik.

1995. január 9-én írja meg az ügynökök, igazgatók és koncertszervezők felé levelét: „*Az új év számomra nagy, személyes döntéssel kezdődik: harminchárom, rivaldafényben töltött esztendő után érkezettnek látom az időt, hogy új feladatok felé forduljak. Úgy határoztam, befejezem énekesi pályafutásomat, és a rendezésnek adok prioritást. Köszönetet mondok mindazoknak, akik utamat elismeréssel és pozitív odafigyeléssel követték, és talán követik majd a jövőben is. Bízom megértésükben, és nem kell külön hangsúlyoznom, mennyire sajnálom, amiért lemondásomat ilyen rövid határidővel közlöm.*” A reakciók csodálkozás és hitetlenkedés, felháborodás és sértettség között ingadoznak. De mivel maga is érzi a vokális képességek – jórészt a testi változásoknak betudható – csökkenését, illetve féli azok estéről estére ingadozó megbízhatóságát (ami az utolsó felvételeken olykor hallható is), nem akarja megvárni a hanyatlást és a publikumban hagyott kétesértékű emlékeket.

A második karrier – rendezés és igazgatás

A '80-as években rövid időre professzúráat vállal a müncheni Zeneakadémián, a tanítást élvezi – mesterkurzusokat még évtizedekig tart –, de a még aktív énekesi léttel a közalkalmazotti időbeosztást nehezen tudja összeegyeztetni. Megválnak a státustól, de fontos, pályája második felének irányt adó hivatásra talál a tanári lét során: hallgatóival színpadra állítja Darius Milhaud *A szegény matrózát* és Offenbach *Ba-ta-clanját*. Díszletet tervez, fest és ragaszt, kellékeket vásárol és barkácsol. A kreativitás ezen formája nem idegen tőle: a rajzolás és a festészetet önterápiaként kezdi, utóbb a festői életmű számos kiállítást kitevő anyaggá fejlődik-növekszik.

A kritika lehúzza az estet, de a coburgi direktor, Ernő Weil látja az előadást, és felkéri Rossini *Hamupipókéjének* rendezésére – gondolkodás nélkül igent mond. Az 1990-es *La Cenerentolával*, amikor énekesi karrierjét a végéhez érzi közeledni, egy új karrier, a rendezői veszi kezdetét, amivel „*férfi terrénumot*” hódít meg. Bár énekesi pályája után Lotte Lehmann és Elisabeth Schwarzkopf

színpadra állította *A rózsalovagot*, a „főfoglalkozású” operarendezők között Fassbaender előtt talán csak két nőt találni, Margarete Wallmannt és Ruth Berghaust.

José van Dam, Brigitte Fassbaender, Ticho Parly, Jean Madeira, Rudolf Hartmann, Birgit Nilsson, Hans Günther Nöcker és Berislav Klobučar a milánói Scalában

(Forrás: Brigitte Fassbaender: *Komm' aus dem Staunen nicht heraus*)

Az énekesi karrier lezárása után hetekkel az új pálya teljes lendületet kap. Elvállalja két évre az operaház társigazgatását Braunschweigban, majd az Innsbrucki Landestheater vezetését. Mindkét társulatnál – és számtalan más színháznál, többek között Augsburgban, Amsterdamban, Oldenburgban, Bécsben, Londonban, Frankfurtban, Saarbrückenben, Koppenhágában és Tel Avivban – rendez is: a *Lulut*, az *Orpheus az alvilágban*, az *álarcosbált*, az *Ariadné Naxosban*, a *Don Giovannit*, a *varázsfuvolát*, a *Pelléas és Melisandot*, a *Trisztán és Izoldát*, a *Rózsalovagot*, a *cigánybárót*, a *Salomét*, az *Elektrát*, a *Bohéméletet*, az *árnyék nélküli asszonyt*, és a sort még hosszan lehetne folytatni.

Rendezőként a darabot világosan és érthetően akarja elbeszélni, a mindenkori fő- vagy melléksodortól és divatirányoktól függetlenül. A színpadon a figyelem középpontjába az énekest állítja, a színpadtechnikával igyekszik minél kevésbé elterelni a figyelmet a szereplőről, mondván: „*az operaház nem mozi*”.

Távol áll tőle az ideológia, a dogmatizmus, a „koncepció” kifejezéstől irtózik. Rendezései között akad erősen konvencionális és határozottan modern is, az elv a gyakorlatnak rendelődik alá: csak olyan művekhez (legyen az opera, operett, musical vagy próza) nyúl, amelyekben hisz, „*nem csinál bolondot a darabból*”.

A dalénekes

Pályáján a *Lied* mindvégig jelen van, még hozzá hangsúlyosan, de énekesi életének második felében, legalábbis utolsó évtizedében egyre fontosabb lesz számára: az operaszínpad megmarad ugyan, de egyre kisebb jelentőséggel, és a hangsúly áttevődik a koncertpódiumra. A stúdiófelvételeknél is kifejleszti saját munkamódszerét. Számos dalénekekkel ellentétben nem szívesen hallgatja vissza magát, ritkán javasol korrekciókat, az első „nyers változat” visszahallgatását a hangmérnökre bízta, aki jelzi, ha egyik-másik strófát vagy frázist újra fel kell venni.

A német *Lied*irodalom valamennyi jelentős dalkomponistáját énekli, Schumann, Mendelssohnt, Lisztet, Loewét, Brahmsot, Mahlert, Wolfot, Strausst és Berget. És csodálja őket – ahogy az emlékiratok címe jelzi: „*nem győz csodálkozni*” –, akárcsak operaszerepei komponistáit, de a nagy és múlhatatlan szerelem Schubert marad. Aribert Reimann-nal mint kísérővel először a londoni Abbey Road Studióban találkozik, ahol a *Winterreisét* is lemezre veszik.³⁷ Azonnal megvan az összhang, kevés egyeztetés szükséges, mindhárom Schubert-ciklust közösen dolgozzák ki.³⁸ Érdekes és értékes instrukciót kap a komponista kísérőtől a Schumann–Schönberg-lemezhez³⁹ is: „*Énekeld Schönberget úgy, mintha Puccini lenne, és Schumannt úgy, mint Schönberget!*” A tanács jól illeszkedik Fassbaender előadói karakteréhez: előszeretettel állítja előtérbe a líra drámai és a dráma lírai hangsúlyait.

Aribert Reimann-nal

(Forrás: <https://www.vinylheaven.com>)

---

³⁷ Schubert: Winterreise (z.: Aribert Reimann) EMI 1988.

³⁸ Schubert: Schwanengesang; Die schöne Müllerin (z.: Aribert Reimann) Deutsche Grammophon 1992; 1993.

³⁹ Schumann: Dichterliebe; Schönberg: Das Buch der hängenden Gärten (z.: Aribert Reimann) EMI 1983.

A nagy dalciklusok közül a *Winterreise* áll hozzá legközelebb, a *Die schöne Müllerin*nel küzd a legtöbbet, a legideálisabb vándorlegénynek Peter Schreier tartja. De a felvételeket hallgatva megállapítható: olykor az, amit az énekes magától távolabbinak érez, éppoly korszakos, vagy akár még jelentősebb felvétellé válhat, amint a legsajátobbként megélt mű. (*Müllerin*jének külön értéke és érdekessége, hogy versciklus Schubert által dallá nem komponált darabjait visszailleszti a „helyükre”, és a remek poentírozással előadott epilógussal és prológussal – a zeneszerző mellett a költő szándékának is teret adva – ironikus keretbe foglalja a dalciklust.) *Winterreis*éja eszpresszionista, expresszív és mélyen átélt interpretáció – „nem a romantika kék virágának keresése” –, amely (a nagyszerű énekesi megvalósításon túl) önnön belesűrített, nyíltan vállalt kételyeitől, küzdelmeitől, szorongásaitól és depresszív hangulataitól lesz megrázóan hiteles.

Dietrich Fischer-Dieskauval és Peter Schreierrel
(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

A *Winterreise* koncertrepertoárja állandó, a *Schwanengesang* olykori eleme, a *Müllerint* csak stúdióban rögzíti. A *Winterreis*ét a dalciklust szintén repertoárján tartó Christa Ludwig is sokszor énekl, de Lotte Lehmann után Fassbaender a második énekesnő, aki mindhárom Schubert-ciklust lemezre veszi. A köztes időben Inez Matthews és Lois Marshall is felénekl a *Müllerint* és a *Winterreis*ét, de lemezeik nem érik el a világklasszisok szintjét és hírnevét.

Értetlenséggel is találkoz, amiért ilyen határozottan belép a férfi énekesek területére. Ahogy Ludwig esetében Fischer-Dieskau fogalmaz meg fenntartásokat (Hotter pedig biztatást), Fassbaender esetében Ian Bostridge. Ludwig interjúiban és könyveiben név szerint reagál az észrevételekre, Fassbaender név nélkül „egy fiatal énekesként” említi az ekkor pályája elején járó Bostridge-ot, és kétélű dicséretként utal az énekes *Winterreise*-könyvére és -

felvételére: „*Mindez okos esszét eredményezett. De hogy az énekesi tartalom elmélyítését is szolgálja-e, aligha eldönthető.*”

A *Winterreiséből* 1994-ben film is születik: a rendező Petr Weigl, a zenei anyag Fassbaender interpretációja Wolfgang Rieger zongorakíséretével. Az 1800-as évek postakocsis utazása és képsorai a schuberti-mülleri mű életre hívta asszociációi.⁴⁰ A főszereplő, Fassbaender apácaként emlékezik vissza a hajdani tévelygésekre és tévedésekre; a *Leiermann*-nal a kódex becsukódik, a történet vállaltan nyitva marad: „*A kérdőjel a legjobb jel.*” A filmes megvalósítás végeredménye Fassbaenderből erős csalódottságot hív elő – ítéletével nehéz vitába szállni.

Elisabeth Schwarzkopffal

(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

Az általa nem romantikusnak, hanem klasszikus expresszionistának vagy expresszionista klasszikusnak ítélt – mint minden komponistászeniben, benne is minden művész és hallgató felfedezheti önmagát – Franz Schuberthez önéletrajzában szerelmeslevelet címez: „*Nagyon tisztelt, szeretett Franz Schubert! Ha Önre és zenéjére gondolok, a gondolatok és érzések olyan árja önt el, hogy egész egyszerűen úgy döntöttem, írok Önnek, tűnjék bármilyen vakmerőnek is. Mivel két évszázad választ el bennünket, és nem tudom, hogy találkozhatom-e Önnel az örökkévalóságban, papírra vetem, ami Önnek köszönhetően munkál bennem, és elküldöm levelem a képzelt messzeségbe. Ön betölti szívemet és lelkemet, mióta megismertem. Ez már rég történt, hiszen zenéje gyermekkorom óta kísér: először dalai, amelyeket apám énekelt, aki elvezetett Önhöz, később pedig egyre jobban és jobban minden 'mennyei műve', a kamarazene és a szimfóniák. És jóval később, amikor végül vettem a bátorságot, hogy zenéjét magam is megszólaltassam, akkor sem szüntem meg*

---

⁴⁰ Schubert: *Winterreise* (z.: Wolfgang Rieger, r.: Petr Weigl) Image Entertainment 1994.
<https://www.youtube.com/watch?v=qlCymFFnrQ0>

csodálkozni azon hatalmas világon és távlaton, ami a dalban elém tárult. Igen, be kell vallanom titkomat: Ön az egyetlen zeneszerző, akinél sosem unatkoztam. Négy taktus Öntől – mint például a Doppelgänger előtt –, és minden mást sorsára hagyok. Nem kérdezem, mit érzett, amikor ezt alkotta; nem akarom tudni, hogy túl sokat ivott, vagy Gombának nevezték-e. Leveleiben és naplója lapjain oly sebezhetőnek és saját alkotóereje által oly megragadottnak mutatkozik, ami önkéntelenül is megtiltja, hogy az ember F. S. hétköznapijaihoz közelítsen.

Szívesen hallottam volna zongorázni. Elismerem, szívesen táncoltam volna Herr Schoberral egy eossaise-t, ha Ön kísér... Szívesen megvettem volna a Haslingertől egy Schubert-füzetet, amin még nedves a nyomdafesték. Amikor nemrég New Yorkban az Ön Winterreiséjének eredeti kézirata előtt ültem, hirtelen megállt az idő, és olyasféle fuvallat jött felém, amit nehezen tudnék leírni – még Önnek is. Gondolta volna, hogy azok a lapok, amik nemcsak a teremtés mámoráról, de a fáradságról és a küzdelemről is számot adnak, egyszer majd gondosan őrizve, csak a jó kapcsolatokkal bíró 'kiválasztottak' által megtekinthetően egy New York-i könyvtárba kerülnek? És hogy csak fehér cérnakesztyűben lehet hozzájuk érni? Gondolta volna, hogy kottakéziratának egyetlen lapjáért, ami a legvágyottabb gyűjtői darabok közé tartozik, százezreket kell majd fizetni? Gondolta volna, hogy az emberek még ma is elragadtatottan hallgatják a zenéjét, és hogy újabb kétszáz év múltán – ha ez a világ megmarad – sem lesz ez másképp? Úgy gondolom, sejtette. És az édig csak az ér fel, akinek joga van hozzá.

Igazából a hivatásom adta legnagyobb öröm és elégtétel az volt, hogy jóformán naponta foglalkozhattam Önnel. Ha Önt énekelhettem, szívemből reméltem, hogy megfelelek Önnek. Úgy hiszem, végtelenül toleráns és jóságos volt, és elfogad bennünket, akik ma azon igyekszünk, hogy Önnek és az Ön zenéjének megfeleljünk... Egyszer szívesen énekeltem volna Önnek próbát, vagy legalábbis Herr Vogltól kértem volna pár 'tippet'. De ilyen tippek valószínűleg nincsenek is. A Vogl is csak lelkesedett, és Ön adott neki szárnyakat – szolgálja és eszköze volt. Ma ezt úgy nevezzük: előadóművész...

Most be kell fejeznem, a levél túl hosszú lesz, és úgyse vezet sehová. Engedje meg, hogy egész egyszerűen kifejezzem hálámat, ami teljesebb, mintsem itt és

valaha szavakba lehetne önteni. Üdvözlöm, legnagyobb tisztelettel és csodálattal – nem: szeretettel/szerelemmel.”

Átütő erejű egyéniségével és karakterformálásaival operaénekesként – akárcsak a nála két esztendővel idősebb Hildegard Behrens – korszakalkotó és emblemikus alakja lesz az új *Singschauspielerin*-generációnak, amely hagyományba utóbb Maria Ewing és a Fassbaendernél jó másfél évtizeddel fiatalabb Waltraud Meier is tartozik majd. Dalénekesként szintén képes egyéni hangot találni, a megszólaltatott mű stílusára rányomni a maga stílusbélyegét, és életművet alkotni abban az érásban, amikor az egy vagy fél generációval korábbi, a *Lied* interpretációját újjáteremtő művészek, Elisabeth Schwarzkopf, Dietrich Fischer-Dieskau, Christa Ludwig is a pályán vannak és alkotnak.

80. születésnapján megjelent emlékiratainak – „*Nem győzöm csodálkozni*” (*Komm' aus dem Staunen nicht heraus*) – törzsfejezetét az alábbiakkal zárja: „*Az előttem elmentek szüntelenül jelen vannak, hol közelebbről, hol távolabbról az életem részei maradtak, és odafigyelnek rám. Jóformán csak munkát látnak. És ha földi időm maradékára sem lesz másképp, akkor tudom, miért éltem...*” Azóta eltelt öt év. Az egykori „munkát” hallgatjuk és az azóta is tartó munkát látjuk mi is, és tudjuk, miért élt és él.

Orfeusz (Euridiké: Lucia Popp)

(Forrás: Wolf-Eberhard von Lewinski: *Brigitte Fassbaender*)

Azért, hogy a zene, a „*heilige Kunst*” magasabb szférából jövő üzenetét közvetítse: „*Nem tudom, hívő vagyok-e. Felekezethez biztosan nem kötődöm. De a pályámon és az életemben a kegyelem annyi megnyilvánulását értem meg, hogy nem kételkedem egy magasabb erő létében. Személy szerint úgy hiszem,*

hogy a zene az a művészeti ág, amelyben Isten közelségét a legközvetlenebbül megtapasztalhatjuk, és amely a legspontánabban enged az istenfogalomra következtetni. Hiszen hogyan érthetnénk meg Mozart létezését, ha nem létezne isteni erő? Mozart istenbizonyíték; Schubert istenbizonyíték. Az ihlet, amit a nagy zeneszerzők legnagyobbjai megtapasztalhattak, isteni szférából érkezik. Így a teremtő ember sem más, mint Isten edénye, amelyben megmagyarázhatatlant alkot. Ennek visszfényét megtapasztalhatja és megélheti, aki az ügy szolgálatába áll, aki a megmagyarázhatatlant értelmező művészetével életre kelti: az énekes, aki egy isten hírnökeként, visszhangjaként működik, aki művészetével uralja a mitológiát, Orpheus!”